

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Соціально-гуманітарний факультет

Кафедра освітології та педагогіки

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

**«Формування пізнавальної активності дошкільників у
процесі ознайомлення з природою»**

**студентки групи ДОІ-21
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Піщев Вікторії Віталіївни**

**Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Главацька Ольга Леонідівна**

Робота захищена з оцінкою:

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS_____

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	Помилка! Закладку не визначено.
1.1. Поняття та особливості пізнавальної активності дітей	Помилка! Закладку не визначено.
1.2. Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей у процесі ознайомлення з природою	8
1.3. Роль ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників у процесі ознайомлення з природою	12
РОЗДІЛ ІІ. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ	16
2.1. Організація пізнавальної активності дітей дошкільного віку шляхом спостережень за природою	16
2.2. Використання дидактичних ігор природничої тематики у процесі формування пізнавальної активності дошкільників.....	22
2.3. Аналіз ефективності запропонованих методик щодо формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку у процесі ознайомлення з природою	26
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36
ДОДАТКИ.....	40

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Формування пізнавальної активності дошкільників у процесі ознайомлення з природою є важливим аспектом сучасної педагогіки. З огляду на актуальність розвитку освітніх методик, стає нагальним питання підвищення зацікавленості дітей до природничих наук з раннього віку. Аналіз наукових досліджень та порівняння з іншими результатами демонструють, що активне ознайомлення з природою сприяє розвитку мислення, інтелектуальних здібностей і творчого потенціалу у дітей дошкільного віку.

Сучасний стан вивчення проблеми формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку характеризується наявністю різних підходів і методик. Проте, питання їх ефективного впровадження залишається відкритим. Важливо визначити оптимальні умови та засоби для підвищення інтересу дітей до природничих знань, що є необхідним для розвитку освітньої галузі та практичної діяльності педагогів.

Проблема розвитку пізнавальної активності особистості розглядається в працях різних учених. Я. Коменський, К. Ушинський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо та ін. визначали пізнавальну активність як природне намагання дитини до пізнання. А. Маркова, В. Лозова, Ж. Тельнова, Г. Щукіна та ін. вивчали особливості пізнавальної діяльності та способи її активізації у дітей дошкільного віку. Цій проблематиці присвячена значна кількість праць українського класика В. Сухомлинського. Ми солідарні із вченим, що дошкільне дитинство, як найважливіший період життя, визначає майбутнє людини.

Реалії сьогодення актуалізують проблему розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку і спонукають до пошуку педагогічно доцільних шляхів її вирішення, що й зумовило вибір теми курсової роботи: **«Формування пізнавальної активності дошкільників у процесі ознайомлення з природою».**

Об'єкт дослідження – процес формування пізнавальної активності дітей.

Предмет дослідження – особливості формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку у процесі їх ознайомлення з природою.

Метою роботи є визначення педагогічно доцільних методів і засобів формування пізнавальної активності дошкільників у процесі ознайомлення з природою.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. З'ясувати сутність поняття «пізнавальна активність дошкільників».
2. Виявити основні чинники, що впливають на пізнавальну активність дітей у процесі ознайомлення з природою.
3. Розкрити методи і засоби, які сприяють формуванню інтересу дошкільників до природничих знань.
4. Висвітлити ефективність запропонованих методик щодо формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку у процесі ознайомлення з природою.

Для реалізації поставлених завдань використовувались такі **методи дослідження**: аналіз наукової та методичної літератури з метою визначення стану розробленості означеної проблеми, їх систематизація та узагальнення.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дослідження складає 41 сторінку.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття та особливості пізнавальної активності дітей

Пізнавальна активність – це якість, яка характеризується здатністю самостійно пізнавати інформацію, ентузіазмом для вивчення навколишнього світу та прагненням отримати нові знання. Пізнавальна активність є найбільшою складовою розвитку дитини в дошкільному віці, і вона впливає на розвиток базових компетенцій дитини, таких як творчість, навчання та критичне мислення. Л. Виготський і С. Рубінштейн, стверджують, що природна допитливість дітей спонукає їх брати участь у пізнавальній діяльності, що є основою для розвитку особистості та соціалізації. Пізнавальна активність, словами Л. Виготського, проявляється у формі гри, спостереження та експериментування, які заохочують дітей навчатися та аналізувати оточення [8].

У дошкільному віці пізнавальна активність визначається декількома характеристиками:

1. Емоційною забарвленістю: діти активно реагують на яскраві, нові явища, що викликають у них інтерес і здивування.

2. Спрямованістю на конкретні об'єкти та явища: у цьому віці діти віддають перевагу діяльності, яка дає можливість безпосереднього досвіду (наприклад, спостереження за природою).

3. Тісним зв'язком із грою: ігрова діяльність є провідною в цьому віці й водночас важливим інструментом формування пізнавальної активності [22].

Основними показниками пізнавальної активності є: спрямованість і стійкість пізнавальних інтересів, прагнення до самостійного і ефективного засвоєння інформації, оволодіння прийомами й способами пізнавальної діяльності, критичність і самокритичність мислення, вольові зусилля для досягнення навчально-пізнавальної мети [13].

Дослідження Г. Костюка, О. Умнові та інших, показують, що в процесі формування пізнавальної активності важливо враховувати індивідуальні особливості дитини, її емоційний стан та інтереси [15].

Пізнавальна активність є основою для гармонійного розвитку дитини:

1. Інтелектуальний розвиток: формування пізнавальної активності сприяє розвитку мислення, пам'яті, уваги та уяви. У процесі пізнавальної діяльності діти вчаться аналізувати інформацію, будувати причинно-наслідкові зв'язки, систематизувати знання.

2. Емоційний розвиток: задоволення від отримання нових знань і досвіду стимулює позитивні емоції, що сприяє подальшій активності.

3. Соціалізація: через пізнавальну діяльність діти вчаться співпрацювати з однолітками, обговорювати свої враження та досягнення, розуміти цінність колективного досвіду.

4. Екологічна свідомість: знайомство з природою та дослідження її явищ сприяють формуванню відповідального ставлення до довкілля, що є актуальним у сучасному суспільстві.

Науковцями доведено, що пізнавальна активність дошкільників розвивається під впливом наступних факторів:

1. Сімейне середовище: підтримка допитливості дитини, наявність можливостей для спільної пізнавальної діяльності (читання, прогулянки, обговорення природи тощо).

2. Організація освітнього процесу: використання інтерактивних методів навчання, дидактичних ігор, експериментів і спостережень у дитячому садку.

3. Особливості освітнього середовища: створення умов для досліджень (куточки природи, навчальні експозиції, технічні засоби для демонстрації явищ) [27].

Варто зазначити, що освітня програма «Дитина» визначає необхідність розвитку пізнавальних дій дошкільників та формування їхніх пізнавальних

інтересів у різних видах діяльності як основний принцип дошкільної освіти. Пізнавальна діяльність є тією формою дитячої активності, яка найбільше сприяє вирішенню завдань розвитку дитини [12].

Мотиваційний компонент визначає інтерес дитини до пізнання навколишнього світу. У дошкільному віці допитливість природно стимулює пізнавальну активність. Діти прагнуть досліджувати нові об'єкти, задають питання і намагаються знайти відповіді. Створення педагогом ситуацій, які викликають інтерес, допомагає зміцнити мотивацію до пізнання. Наприклад, це може бути організація ігор-загадок або інтерактивних занять із природознавства.

Когнітивний компонент пов'язаний із розвитком мислення, уяви, уваги, пам'яті та інших пізнавальних процесів. Ці функції забезпечують сприйняття, обробку та узагальнення інформації, яку дитина отримує під час пізнання. Наприклад, спостереження за змінами в природі сприяє формуванню причинно-наслідкового мислення та розвитку логіки.

Діяльнісний компонент відображає активність дитини в пізнавальних процесах. Він проявляється через спостереження, експериментальну діяльність, ігри та творчість. Практична взаємодія з об'єктами навколишнього середовища, наприклад, участь у висаджуванні рослин або догляді за тваринами, дозволяє дітям краще зрозуміти природу та закріпити отримані знання.

Отже, формування прийомів пізнавальної діяльності потрібно починати з дошкільного віку. Пізнавальна діяльність – це процес, під час якого розвиваються психічні пізнавальні процеси, структура якого включає мету, мотив, способи, умови та результат, і в основі якого завжди лежить проблема. Оволодіння прийомами пізнавальної діяльності є базою для формування навчальних умінь та навичок.

1.2. Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності у дітей у процесі ознайомлення з природою

Формування пізнавальної активності у дошкільників є однією з ключових завдань сучасної освіти, особливо у контексті ознайомлення з природою. Психолого-педагогічні умови відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного розвитку цієї активності. Важливо створити умови, які сприятимуть активному залученню дітей до процесу пізнання, розвитку їх інтересу до природничих наук та формуванню стійкої мотивації до навчання.

Однією з основних умов формування пізнавальної активності є створення мотиваційного середовища, яке стимулює дитину до пізнання. Важливо забезпечити наявність цікавих і різноманітних видів діяльності, які викликають у дітей інтерес до природничих об'єктів та явищ. Наприклад, організація ігор-загадок, інтерактивних занять, екскурсій на природу або проведення дослідницьких експериментів сприяє зростанню зацікавленості та залученості дітей [5].

Психолого-педагогічні умови включають розвиток когнітивних процесів, які є основою для успішного пізнання навколишнього світу. Важливо розвивати у дітей мислення, увагу, пам'ять та уяву через спеціально організовані заняття. Наприклад, спостереження за змінами в природі, дослідження рослин і тварин, використання дидактичних ігор сприяють розвитку логічного мислення та здатності до аналізу інформації.

Забезпечення емоційного комфорту є важливою умовою для формування пізнавальної активності. Діти повинні відчувати себе безпечно та впевнено під час занять. Позитивні емоції, які виникають у процесі пізнання, стимулюють подальшу активність та інтерес до навчання. Важливо створити атмосферу підтримки та заохочення, де діти можуть висловлювати свої думки, задавати запитання [24].

Формування пізнавальної активності також залежить від соціальних умов, у яких перебувають діти. Важливим аспектом є взаємодія з однолітками та педагогами. Спільна робота у групах, обговорення результатів досліджень, колективне виконання завдань сприяють розвитку комунікативних навичок та соціальної активності. Педагог повинен виступати як координатор, який спрямовує пізнавальну діяльність дітей, підтримує їхню ініціативу та залучає до спільних проєктів.

Важливу роль відіграють організаційно-методичні умови, які створюють педагоги для забезпечення ефективного процесу навчання. Це включає планування і проведення занять, використання різноманітних методів і прийомів, забезпечення необхідних матеріалів та обладнання. Важливо розробити такі форми організації навчання, які б відповідали індивідуальним потребам та можливостям кожної дитини.

Л. Виготський, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн та інші вчені відзначають, що пізнавальна діяльність дитини, як і будь-яка інша, має складну структуру і включає предметно-змістовні, операційно-логічні, мотиваційно-ціннісні та емоційні компоненти [26]. Вона починає розвиватися з моменту народження, і, на думку М. Лісіної, вже у першому півріччі життя немовляти містить усі найважливіші структурні елементи - потреби, мотиви, дії [21].

Протягом дошкільного віку дитина пізнає світ через гру, заняття, працю, різні види продуктивної діяльності, спілкування з дорослими та однолітками, внаслідок чого у неї формується складна і цілісна система знань та уявлень про навколишній світ, інших людей і саму себе. Важливим компонентом є мета пізнавальної діяльності, яка робить її усвідомленою і обумовлює її кінцеві результати. Тому у процесі організації пізнавальної діяльності надзвичайно важливий приклад, трансформація поставлених цілей у внутрішні бажання і мотиви дитини, що спонукають до діяльності.

С. Ладивір засвідчує, що якщо не створити розвивальне середовище для стимулювання дитячої допитливості, можна за весь день не почути жодного звертання дитини до вихователя з пізнавальним запитанням, а на заняттях діти не зможуть діяти самостійно, проявляти ініціативу при виконанні завдання. Тому слід розкривати навколишній світ інформативно і змістовно, в яскравому емоційному форматі, викликаючи у дітей емоційно позитивне ставлення до нього. Розповідь дорослого має доповнюватися самостійною творчою продуктивною діяльністю дітей: створення тематичних малюнків, виробів з природних матеріалів, гербаріїв тощо. Діти із задоволення та інтересом за такої умови складають розповіді і казки про життя домашніх і диких тварин, відтворюють їх в іграх-драматизаціях. Така діяльність дає дітям змогу не лише дізнатись про щось нове, а й пережити, присвоїти отримані знання [25].

Т. Дуткевич розглядає дошкільний етап як один із унікальних вікових періодів, у якому відбуваються активні процеси розвитку свідомості, інтелекту, мотиваційної та емоційної сфер. Окрім цього відбувається формування якостей дошкільника та рис його характеру, які розглядаються науковцями як підґрунтя для послідовних етапів особистісного становлення. Разом із тим, авторка наголосила, що наразі у психологічній науці домінують уявлення, на основі яких поділяють дошкільників на молодших (три-чотири) і старших (п'ять-шість років) [16]. Проте наразі у дошкільній освіті завдання розвитку і виховання розподілені на три підперіоди для: три-чотирирічних (молодші), чотири-п'ятирічних (середні), п'яти-шестирічних дошкільнят [33].

Визнано, що основна мета дошкільного етапу полягає у підготовці дитини до подальшого життя, зокрема підготовки до навчання у школі. Коли ж говорити про завдання, які мають розв'язуватися на цьому часовому проміжку зазвичай виділяють: а) навчитися орієнтуватися у обставинах, з якими постійно контактує дитина, засвоїти важливі для них норми та правила поведінки, оскільки це є основою для соціально схвалюваної поведінки; б) з'ясувати найбільш актуальні

для дитини сторони світу; в) досягнути можливості оцінювати успішність досягнення нагальних цілей і окремих дій. Означені мета та завдання реалізуються на основі встановлення взаємозв'язків пізнавальної, мотиваційної та емоційної сторін особистості дошкільника.

Так, пізнавальні можливості дітей зазвичай розглядаються крізь призму сприймання, пам'яті, мислення та уяви. На думку дослідників, саме означені процеси активізують пізнавальну активність і цікавість малят до природного та соціального довкілля [4]. У цьому місці маємо сплав всіх трьох сфер особистості, вже про які згадувалося: цікавість, пізнавальна активність, набутий досвід. Ці утворення підсилюють дію одне одного упродовж дошкільного етапу.

Особливо вирізняється пізнавальний інтерес, який вагомим складником пізнавальної активності. Так, у дошкільників він має два напрями розвитку:

1) поступове накопичення досвіду, який стає насиченим відомостями про світ, що зумовлює появу власне особистісного утворення, складником якого він є, тобто активності пізнання. Внаслідок цього перед дитиною розкривається ціла гамма подій і явищ, що, у свою чергу, зумовлює появу широкого діапазону цікавості, тобто пізнавальних інтересів;

2) поступове проникнення у суть певної сфери дійсності, що призводить до виникнення міцних і широких інтересів до цієї (однієї) галузі знань [10].

Одночасно дослідники підкреслили, що будь-який з вікових періодів характеризується певною мірою інтенсивності, виразності, особливим наповненням змісту пізнавальної діяльності. Досліджуючи предмети і явища, дізнаючись про їх структуру та особливості, суб'єкт пізнання набуває здатності не лише розглядати та порівнювати, але й можливості робити узагальнення, дізнаватися закономірності, конкретизувати, типізувати, розподіляти по видам. Всі ці можливості сприяють творчим проявам дітей [11].

Таким чином, психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності дітей у процесі ознайомлення з природою включають мотиваційні,

когнітивні, емоційні, соціальні та організаційно-методичні аспекти. Забезпечення цих умов сприяє гармонійному розвитку дітей, формуванню їхнього інтересу до природничих знань та стійкої мотивації до навчання.

1.3. Роль ігор у формуванні пізнавальної активності дошкільників у процесі ознайомлення з природою

Ігри відіграють вирішальну роль у розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Через гру дитина отримує нові знання, формує уявлення про світ і вчиться взаємодіяти з навколишнім середовищем. У контексті ознайомлення з природою, ігри служать засобом інтеграції знань про природні об'єкти та явища, допомагаючи дітям зрозуміти їхні властивості та взаємозв'язки. Наприклад, дидактичні ігри типу «Хто де живе?» чи «Кому що потрібно?» сприяють розвитку класифікації, порівняння та аналізу, стимулюючи інтерес до вивчення природи та формування позитивного ставлення до навколишнього світу [2].

Емоційне залучення, яке забезпечується ігровою діяльністю, сприяє кращому запам'ятовуванню інформації. Наприклад, у грі «Врятуй лісових мешканців» діти знайомляться з екологічними проблемами, розвиваючи одночасно емоційну чутливість і розуміння причинно-наслідкових зв'язків. Як зазначає О. Кондратюк, такі ігри сприяють формуванню екологічної свідомості у дошкільників, що є важливим компонентом пізнавальної активності [18]. Сюжетно-рольові ігри, такі як «Юний натураліст» чи «Екологічна місія», дозволяють дітям уявити себе в ролях дослідників природи. Ці ігри сприяють розвитку не лише когнітивних, але й організаційних навичок. Наприклад, завдання спостерігати за змінами в природі чи створювати «екологічні щоденники» стимулюють цікавість і самостійність дітей [9]. Рухливі ігри, такі як «Пташки і гнізда» чи «Знайди рослину за описом», поєднують фізичну активність із когнітивними завданнями. Вони покращують пам'ять, уважність та розвивають

сенсорно-перцептивні процеси. Як свідчить педагогічна практика, такі ігри є важливими для підвищення активності дітей на свіжому повітрі, особливо в умовах інтеграції з природничою тематикою. Використання інтерактивних ігор із природничою тематикою стає важливим інструментом сучасного навчання. Використання планшетів чи інтерактивних дошок дозволяє організовувати віртуальні екскурсії, знайомлячи дітей із природними зонами та тваринним світом, які вони не можуть побачити в реальному житті. Ці ігри допомагають розширити кругозір дітей та інтегрувати їх навчальну діяльність із цифровими інструментами, що є актуальним у сучасному урбанізованому середовищі [30].

Ігрова діяльність у контексті ознайомлення з природою є універсальним інструментом розвитку пізнавальної активності дошкільників. Вона дозволяє поєднати емоційне, когнітивне та фізичне навчання, роблячи процес засвоєння знань більш захоплюючим і ефективним. Завдяки дидактичним, сюжетно-рольовим, рухливим та інтерактивним іграм, діти формують уявлення про природу, розвивають інтерес до її дослідження і закладають основи екологічної свідомості. Ігри є важливим засобом для освоєння нових знань про природу. В процесі гри діти навчаються розпізнавати рослини та тварин, розуміють їхні властивості та взаємозв'язки. Наприклад, у грі «Природні скарби» діти шукають різноманітні природні об'єкти, такі як листя, шишки чи квіти, і досліджують їхні особливості. Така діяльність допомагає систематизувати знання та розвивати навички класифікації. Ігри створюють мотивуюче середовище для дітей. Дошкільники охоче граються, що забезпечує постійний інтерес до вивчення нових явищ. Наприклад, гра «Маленькі дослідники» мотивує дітей досліджувати навколишній світ, ставлячи їм завдання знайти відповіді на питання, пов'язані з природою. Це сприяє формуванню стійкої пізнавальної мотивації та бажання дізнаватися більше. Сучасні технології розширюють можливості ігрової діяльності. Використання інтерактивних дошок або планшетів для проведення ігор з природничої тематики робить навчання більш цікавим та ефективним.

Віртуальні екскурсії до зоопарків чи ботанічних садів дозволяють дітям отримувати більше знань про природу, навіть не виходячи з приміщення. Дослідження показують, що ігрова діяльність є одним з найефективніших методів розвитку пізнавальної активності дошкільників. Поєднання когнітивних, емоційних та практичних аспектів робить процес навчання комплексним та захоплюючим. Використання ігор підвищує зацікавленість дітей у вивченні природи та сприяє їхньому гармонійному розвитку [20].

Наведемо приклади ігор для ознайомлення з природою:

- «Експедиція у джунглі». Діти виступають у ролі дослідників, шукаючи рідкісні рослини та тварини, записуючи свої знахідки та роблячи малюнки. Гра розвиває навички спостереження та аналізу.
- «Збережи планету». Гра, де діти дізнаються про екологічні проблеми та шляхи їх вирішення. Діти виконують завдання, спрямовані на захист довкілля, що сприяє формуванню екологічної свідомості.
- «Природні квести». Гра, що поєднує розгадування загадок з дослідженням природи. Діти виконують завдання, знаходять об'єкти природи та досліджують їхні властивості, що сприяє розвитку когнітивних навичок.
- «Лісова школа». Рольова гра, де діти стають учнями у «природній школі», де вчителями є природа і лісові мешканці. Гра розвиває уяву та практичні навички.

При виборі гри важливо об'єднувати два аспекти: пізнавальний та ігровий. Вихователь, створюючи ігрову ситуацію відповідно до програми, повинен ретельно спланувати діяльність дітей, спрямовуючи її на досягнення поставлених цілей. Визначивши конкретне завдання, вихователь додає до нього ігровий елемент, визначає ігрові дії. Саме ігровий задум, що спонукає дітей до гри, є основою ігрової ситуації. Він породжує інтерес до гри. А з появою особистої зацікавленості, виникає і активність.

Отже, ігрова діяльність у контексті ознайомлення з природою є універсальним інструментом розвитку пізнавальної активності дошкільників. Вона дозволяє поєднати емоційне, когнітивне та фізичне навчання, роблячи процес засвоєння знань більш захоплюючим і ефективним. Завдяки дидактичним, сюжетно-рольовим, рухливим та інтерактивним іграм, діти формують уявлення про природу, розвивають інтерес до її дослідження і закладають основи екологічної свідомості.

РОЗДІЛ II. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

2.1. Організація пізнавальної активності дітей дошкільного віку шляхом спостережень за природою

Планування та організація спостережень з дітьми дошкільного віку є важливою частиною освітнього процесу, яка сприяє розвитку їхньої допитливості, вміння аналізувати та робити висновки. Спостереження дозволяють дітям відчувати себе дослідниками, відкривачами світу, занурюючи їх у дивовижний світ природи, її сезонних змін та різноманітних явищ. Важливо, щоб процес спостережень був добре організований та систематичний, що дозволить ефективно використовувати час і забезпечити максимально можливу участь дітей. Це також допомагає формувати у дітей екологічну свідомість, навички критичного мислення та здатність помічати деталі в навколишньому середовищі.

У цьому контексті слова В. Сухомлинського набувають особливої ваги: «Дитина за своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу, тож нехай перед нею відкривається чудовий світ в живих фарбах, яскравих і тремтливих звуках, в казці, грі, творчості, красі» [33]. Такий підхід сприяє всебічному розвитку дитини, забезпечуючи їй можливості для самовираження та пізнання світу через безпосередній досвід і живе спілкування з природою.

Спостереження передусім стосується сезонних змін у живій і неживій природі. Важливо, щоб діти засвоїли, як ці зміни впливають на життя тварин і людей, та навчалися робити висновки про взаємозв'язки між різними природними явищами. Найкраще проводити такі спостереження під час прогулянок, розподіливши їх по днях тижня.

При плануванні прогулянки вихователь має враховувати багато різних аспектів, таких як погодні умови, вік і склад групи дітей, наявність необхідного інвентарю та обладнання і інші важливі фактори.

У науковій літературі визначено такі види прогулянок:

1. Типова прогулянка: максимально вільна діяльність дітей з використанням різноманітного інвентарю.
2. Комбінована прогулянка: поєднання цільової прогулянки та самостійної діяльності дітей.
3. Прогулянка-екскурсія: організовані екскурсії, походи.
4. Спортивні естафети: активні ігри та спортивні змагання на свіжому повітрі.

Основними елементами прогулянок є:

1. Спостереження.
 2. Трудова діяльність дітей.
 3. Рухливі ігри.
 4. Індивідуальна робота з дітьми.
 5. Самостійна діяльність дітей.
 6. Індивідуальні бесіди з дітьми.
 7. Індивідуальна робота з дітьми (розвиток мови, пізнавальний розвиток)
- [32].

Процес спостереження поділяється на чотири етапи, кожен з яких сприяє досягненню мети спостереження.

Перший етап – підготовчий, його мета – зацікавити дітей об’єктом спостереження. Для цього проводиться коротка бесіда, в якій з’ясовується, що діти вже знають про об’єкт і що нового вони можуть дізнатися. Іноді доцільно показати ілюстрацію або діафільм. Таку підготовчу роботу з дітьми бажано проводити за день-два до початку спостереження.

На другому етапі – початку спостереження, важливо підтримати інтерес дітей до об'єкта і зосередити їх увагу. У молодших групах використовується елемент несподіванки, щоб зробити процес спостереження більш захоплюючим, наприклад, діти можуть знайти велике яйце, з якого раптово виходить курчатко. Вчитель ставить перед дітьми мету: «Зараз ми розглянемо його і дізнаємося багато цікавого». У старших групах частіше використовуються загадки, які вимагають розумового напруження і утримують увагу дітей.

Третій етап – основний, є найтривалішим. Спочатку діти мають кілька хвилин для мовчазного спостереження, щоб сформувати цілісний образ об'єкта. Потім педагог звертає їх увагу на естетичний вигляд об'єкта і пропонує уважно його розглянути. Подальше спостереження включає аналіз особливостей об'єкта, його пристосування до навколишнього середовища, спільні ознаки з іншими об'єктами, взаємозв'язки з людиною та іншими природними явищами. У результаті цього етапу діти мають отримати точні уявлення про об'єкт природи.

Четвертий етап – заключний, мета якого підбиття підсумків і закріплення нових знань, отриманих під час спостереження. Важливо оцінити пізнавальну активність дітей, обговорити з ними результати спостереження та допомогти зробити висновки. Спостереження за природними об'єктами повинні бути впорядкованими і структурованими. Після того, як діти отримали завдання, вчитель повинен дотримуватися певного плану, щоб забезпечити ефективність спостереження і комплексне виконання завдань ознайомлення дошкільників з природою [22].

Під час спостережень за явищами неживої природи корисно дотримуватися наступної схеми: спершу оцінити красу і особливості природного явища, потім визначити причини, зрозумілі дітям, і, нарешті, обговорити значення цього явища для природи і життя людей. Наприклад, при спостереженні за перистими хмарами можна сказати дітям: «Подивіться, які сьогодні ніжні хмарки на голубому небі. Ви вже бачили такі? Як вони називаються? До чого вони схожі? Чому їх називають

перистими? Випадає з таких хмар дощ чи сніг?». Вихователь пояснює, що ці хмарки знаходяться дуже високо і складаються з дрібних крижинок, з яких не випадає ні сніг, ні дощ. Люди захоплюються красою таких хмар, а художники малюють їх на шпалерах і тканинах.

Для спостережень за явищами живої природи (наприклад, рослинами) варто використовувати іншу схему: оцінити естетичний вигляд і особливості будови рослини, з'ясувати, які умови потрібні для її життя, обговорити значення рослини для природи і життя людей, а також інтерпретувати отриману інформацію з огляду на знання дітей [22].

Під час проведення спостережень важливо розмістити дітей так, щоб усім було добре видно об'єкт. Вихователь повинен ретельно продумати хід спостереження та методи, які найкраще активізують пізнавальну діяльність дітей. Основний метод, що використовується для керівництва сприйняттям дітей у процесі спостереження, – це запитання. Формулювання запитань для наступного спостереження – важливий момент підготовки. Вдало підібрані запитання повинні логічно скеровувати думку дитини, містити конкретну і зрозумілу думку, враховувати попередній досвід дітей. Запитання повинні спонукати дошкільників до активного сприйняття, засвоєння нового, максимально активізувати їхню діяльність.

Складність запитань залежить від віку дітей. У молодших групах запитання зазвичай спрямовані на визначення властивостей і якостей об'єктів, таких як колір, дія або харчування (переважно репродуктивні запитання). У старших групах кількість запитань, спрямованих на визначення взаємозв'язків між природними явищами (пошукових, проблемних), збільшується. Наприклад, діти можуть міркувати над тим, чому навесні на снігу утворюється крижана кірочка або чому сніг на вулиці тане швидше, ніж у саду. Відповіді на такі запитання активізують мислення дітей і викликають інтерес до явищ, які вони спостерігають. У випадках,

коли діти не можуть самостійно знайти правильну відповідь, вихователь надає пояснення, спрямовані на глибше розуміння об'єкта чи явища.

Пояснення для молодших дітей повинні бути короткими і стосуватися того, що діти безпосередньо бачать, наприклад: «Голуб полетів у голуб'ятник. Це будиночок, де живуть голуби». Для старших дітей пояснення повинні підводити їх до встановлення взаємозв'язків і узагальнень. Наприклад, пояснюючи роль захисного забарвлення у комах, вихователь допомагає дітям усвідомити, що таке забарвлення дозволяє комахам уникнути небезпеки і зберегти життя.

Спостереження за природними об'єктами є ефективним засобом розвитку мовлення дошкільників. К. Ушинський підкреслював, що розуміння мови безпосередньо пов'язане з чітким і логічним мисленням, а логічне мислення ґрунтується на точних та об'єктивних спостереженнях [35]. Під час таких спостережень у дітей активно розвиваються сенсорні аналізатори – зоровий, слуховий, дотиковий та нюховий, а також формується здатність розрізняти сенсорні еталони.

У процесі дослідження природи діти отримують нові знання, що стимулює їхній інтерес до пізнання навколишнього світу [21]. Спілкуючись із природою, дошкільники також отримують базові знання про екологічні взаємозв'язки та формують свідоме ставлення до навколишнього середовища. Це сприяє засвоєнню дітьми норм та правил природокористування, а також вихованню відповідальності за природу [31].

Спостереження відіграють ключову роль у вихованні любові до рідного краю, що є важливою складовою національного виховання. Вони допомагають розвивати естетичні почуття, оскільки природа збагачує дитячі враження барвами, формами, звуками та ароматами. Такі спостереження часто відбуваються на свіжому повітрі, що позитивно впливає на фізичний розвиток дітей [21].

Сучасні дослідники Г. Матвєєва, П. Саморукова, Г. Васильєва та Н. Вєтрова встановили, що спостереження в молодших дошкільників

зароджуються під час їхньої продуктивної діяльності [28]. Наприклад, під час гри в пісочниці дитина може помітити, що одна пасочка тримається міцно, а інша розсипається через сухий пісок. Це змушує її аналізувати ситуацію й робити висновки. Спостереження нерозривно пов'язані зі словом, оскільки вихователь пояснює дітям мету спостереження, керує їхньою увагою та фіксує результати через бесіди або розповіді про побачене.

Застосування віршів на певну тему під час спостережень і розгляду сприяє посиленню вражень дітей від прогулянки. Вірші про природу, загадки, народні прикмети та прислів'я – всі ці прості словесні прийоми допомагають зробити прогулянку емоційною та спрямувати дитячі спостереження у потрібне русло.

Отже, організація пізнавальної активності дітей дошкільного віку через спостереження за природою є дієвим інструментом у формуванні всебічного розвитку дитини. Спостереження дозволяють створити умови для активного пізнання, формують у дітей уважність, допитливість, уміння аналізувати та робити висновки. Як зазначає К. Д. Ушинський, «основа розуміння суто людської мови полягає в правильному логічному мисленні, а правильна логіка мислення виникає з точних спостережень» [35]. У процесі такої діяльності дошкільники не тільки отримують нові знання про природні явища, але й розвивають мислення, мовлення, сенсорні навички та емоційну чутливість до навколишнього світу.

Систематичне використання спостережень сприяє формуванню у дітей екологічної свідомості, вихованню любові до природи та відповідального ставлення до її збереження. Під час спостережень діти вчаться помічати зміни у природі, розуміти причини цих змін та їхні наслідки. Це сприяє формуванню причинно-наслідкових зв'язків і стимулює пізнавальну мотивацію [34].

Спостереження також інтегруються з іншими видами діяльності, такими як ігри, експериментування та творчість. Як наголошує Г. К. Матвєєва, саме під час таких видів діяльності у молодших дошкільників зароджуються спостереження, коли діти аналізують результати своїх дій, взаємодіючи з природними матеріалами [24].

Завдяки цій інтеграції спостереження стають природною частиною навчально-виховного процесу, що підвищує їх ефективність.

Важливою складовою успішної організації спостережень є роль вихователя. Саме педагог формує мету та завдання спостереження, керує діяльністю дітей, сприяє формуванню зв'язного мовлення та організовує фіксацію результатів. Як зазначає Г. Васильєва, «ефективність спостереження залежить від уміння вихователя скеровувати увагу дітей на найважливіші об'єкти та явища природи» [6].

Таким чином, спостереження за природою є універсальним методом, що дозволяє формувати пізнавальну активність дошкільників, виховувати в них допитливість, екологічну свідомість та любов до рідного краю. Ця форма діяльності сприяє також естетичному вихованню, адже діти отримують яскраві враження та емоційні переживання, які збагачують їхній внутрішній світ.

2.2. Використання дидактичних ігор природничої тематики у процесі формування пізнавальної активності дошкільників

Дидактичні ігри відіграють ключову роль у розвитку пізнавальної активності дошкільників. Вони допомагають формувати уявлення про природу, активізуючи при цьому мислення, спостережливість, порівняння та логічні навички дітей. Ці ігри пробуджують інтерес до навколишнього світу, заохочуючи дітей до самостійного дослідження природних явищ, пошуку відповідей на питання та вивчення світу навколо.

Як зазначає О. Кондратюк [20], ігри на природничу тематику допомагають дітям відкривати нові факти про природу, стимулюючи їхню допитливість і бажання здобувати нові знання. Вони вчать не лише запам'ятовувати факти, але й активно застосовувати свої знання в різних життєвих ситуаціях. Ігровий процес створює умови, за яких дитина самостійно знаходить відповіді на питання, що

виникають у процесі взаємодії з природними об'єктами, що, в свою чергу, сприяє розвитку її інтелектуальних здібностей.

Під час гри діти розвивають здатність до спостереження, порівняння, класифікації та систематизації знань. Гра є однією з основних форм розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку, оскільки поєднує емоційну залученість із логічними операціями.

Науковці виділяють такі види дидактичних ігор на тему природи, зокрема:

1. Ігри, пов'язані з вивченням рослин, тварин та природних явищ. Ці ігри спрямовані на формування базових уявлень дітей про світ навколо них, його різноманіття та взаємозв'язки у природі. Наприклад, гра «Знайди пару», «Мандрівка по лісу» або «Пізнай звуки природи» сприяють розвитку здатності дітей до порівняння, розпізнавання рослин, тварин та природних явищ. У грі «Знайди пару» діти повинні поєднати картки із зображеннями рослин та їх плодів, що розвиває їх уважність та розуміння біологічних циклів рослин. «Мандрівка по лісу» – це гра, де діти розпізнають різні природні об'єкти, що зустрічаються в лісі, такі як дерева, трави та тварини, що допомагає їм глибше зрозуміти природне середовище та його закономірності. Ігри, як-от «Пізнай звуки природи», допомагають дітям розвивати слухову увагу та покращують здатність до розрізнення звуків, таких як спів птахів, шум лісу чи дзюрчання струмка.

2. Роль сюжетно-рольових ігор у формуванні уявлень про природне середовище. Сюжетно-рольові ігри є важливими у розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку, оскільки вони дозволяють дітям увійти в роль дослідника, природознавця або еколога, надаючи їм можливість не тільки краще пізнавати природу, але й активно взаємодіяти з нею. Під час таких ігор діти можуть розігрувати сцени з життя тварин, вивчати життєві цикли рослин чи навіть імітувати «експедиції» в ліс чи на поле. Важливим аспектом є те, що сюжетно-рольові ігри дозволяють дітям переживати досвід дослідження природи у

наближених до реальних умовах, стимулюючи їх до активних дій, що розвиває їхні творчі здібності та пізнавальний інтерес.

3. Ігри на класифікацію і систематизацію знань. Ці ігри сприяють засвоєнню дошкільниками основ класифікації природних об'єктів за різними ознаками, такими як середовище проживання, сезонні зміни та розмноження. Наприклад, у грі «Хто де живе?» діти мають розподілити картки із зображеннями тварин за їх природними середовищами існування – ліс, річка, поле. Під час цієї гри діти не лише закріплюють знання про середовище життя різних тварин, але й засвоюють важливі екологічні поняття, такі як «екосистема», «біом» та взаємозв'язки між живими істотами та їхнім середовищем. Такі ігри розвивають у дітей аналітичне та логічне мислення, навчають їх порівнювати різні природні об'єкти та виділяти спільні риси. Ще одна гра цього типу – «Збери букет», де діти сортують рослини за сезонними ознаками. Під час гри малюки вчаться розрізняти рослини за часом цвітіння, видом листя чи квіток, що розвиває їхню уважність та здатність до порівняння.

4. Ігри на розвиток сенсорних навичок. Ці ігри допомагають дітям активізувати органи чуття: зір, слух, дотик. Наприклад, у грі «Відгадай на дотик» діти визначають природні об'єкти (шишки, листя, жолуді) лише за допомогою дотику. Це сприяє розвитку тактильного сприйняття та уваги до деталей навколишнього світу. Розвиток сенсорної чутливості у дошкільнят є важливим, оскільки вміння розпізнавати об'єкти через дотик та слух допомагає формувати більш чітке уявлення про властивості предметів та явищ природи. Ще одна цікава гра – «Почути природу», де діти вчаться розрізняти звуки природи – спів птахів, шум лісу, дзюрчання струмка. Вони мають вгадати, який саме звук належить певній природній ситуації. Такі ігри розвивають слухову пам'ять та увагу, стимулюють розвиток мовлення.

3. Ігри-загадки та ребуси. Цей вид ігор сприяє розвитку логічного мислення та уяви дошкільнят. У грі «Відгадай, хто це?» діти розгадують, яке це тварина, за

її характеристиками: «Цей звір взимку спить, а влітку мед збирає» – відповідь: ведмідь. Загадки розвивають аналітичні здібності дітей, дозволяючи їм порівнювати та робити висновки. Вони також стимулюють розвиток мовлення, адже діти навчаються формулювати свої думки, передавати інформацію словами та розуміти інших. Як зазначає Н. Ветрова, загадки сприяють розвитку пізнавальної активності, стимулюючи дітей до активного мислення та пошуку відповідей на питання [24].

Наведемо методи та прийоми використання ігор:

1. Використання наочних матеріалів. Для підвищення ефективності дидактичних ігор важливо застосовувати наочні матеріали, такі як картки із зображеннями тварин, рослин та природних явищ. Це дозволяє дітям візуально спостерігати різні природні об'єкти та закріплювати свої знання. Наприклад, картки з тваринами та їх середовищами існування допомагають дітям зрозуміти, де мешкають різні види тварин, а також ознайомитися з основними характеристиками цих середовищ.

2. Створення ситуацій для спостереження. Ефективними є також ігри на свіжому повітрі або імпровізовані «експедиції», під час яких діти мають можливість спостерігати за реальними природними об'єктами. Такі ситуації дозволяють дітям активно взаємодіяти з природою, ставити запитання та знаходити відповіді, що стимулює розвиток пізнавальної активності та інтересу до дослідження навколишнього світу. Наприклад, під час «експедиції» в ліс або парк діти можуть шукати різні види рослин, тварин або природних матеріалів (камінці, листя, гілки) для подальшого вивчення і класифікації.

3. Використання мультимедійних технологій. Мультимедійні технології є важливим інструментом для вивчення природи. Відео та інтерактивні програми, що зображують різні природні явища та тварин, дозволяють дітям побачити те, що не завжди можна спостерігати в реальному житті. Такі програми допомагають

дітям краще розуміти природні процеси, наприклад, цикли життя рослин, рух води в річках та міграцію тварин.

Одним із прикладів успішного заняття, яке активно використовує дидактичні ігри для стимулювання пізнавальної активності дітей, є заняття з вивчення рослин. На ньому діти грають у гру «Знайди пару», де їм необхідно зіставити картки із зображеннями рослин і їх плодів. Під час гри вихователь задає дітям питання, такі як «Чому дуб дає жолуді?» або «Які властивості має яблуко?», що стимулює їх до активного мислення та розуміння природних процесів. Після гри діти вирушають на прогулянку до парку, де знаходять рослини, зображені на картках, що допомагає їм краще усвідомити різноманітність рослинного світу та взаємозв'язки у природі.

Таким чином, дидактичні ігри на тему природи мають значний вплив на розвиток пізнавальних процесів у дітей. Вони сприяють покращенню уваги, пам'яті, уяви та логічного мислення. Ігри активізують пізнавальну активність завдяки залученню дітей до розв'язання завдань, аналізу, порівняння та класифікації природних об'єктів. Діти також вчаться концентрувати свою увагу на певних ознаках об'єктів, що сприяє розвитку їхньої сенсорної чутливості. Крім того, такі ігри, як «Відгадай, хто це?» сприяють розвитку уяви та допомагають дітям запам'ятовувати і обробляти нову інформацію.

2.3. Аналіз ефективності запропонованих методик щодо формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку у процесі ознайомлення з природою

Формування пізнавальної активності у дітей дошкільного віку є надзвичайно важливим завданням, оскільки воно сприяє їх всебічному розвитку і підготовці до подальшого навчання. Одним із найефективніших способів стимулювання пізнавальної активності є ознайомлення з природою. Використання

різних методик, таких як дидактичні ігри, спостереження, експериментальна діяльність та інтегративні підходи, дозволяє забезпечити всебічний розвиток дітей. У цьому розділі ми розглянемо ефективність різних методик, які використовуються для формування пізнавальної активності у дітей дошкільного віку у процесі ознайомлення з природою.

Дидактичні ігри є важливим інструментом у розвитку пізнавальної активності дітей. Вони сприяють розвитку критичного мислення, вміння співпрацювати та взаємодіяти. Наприклад, гра «Знайди і назви» допомагає дітям запам'ятовувати назви рослин і тварин, розвиваючи їх словниковий запас і спостережливість. Дослідження Л. Смирнової підтверджує, що дидактичні ігри значно покращують когнітивні навички дітей, підвищуючи їх інтерес до вивчення навколишнього світу [32]. Дидактичні ігри є одним із провідних засобів навчання дошкільників. Вони поєднують у собі навчальні завдання з ігровою діяльністю, що сприяє формуванню інтересу та активної участі дітей у процесі пізнання. Як зазначає Т. Піроженко, дидактичні ігри забезпечують інтенсивний розвиток мислення, пам'яті та уваги у дошкільників, а також формують навички аналізу та класифікації об'єктів природи [29]. Наприклад, гра «Хто де живе?» передбачає знайомство дітей із середовищем існування тварин. Під час гри діти повинні зіставити зображення тварин із їхнім природним середовищем: ліс, річка, пустеля тощо. Завдяки такій діяльності діти не лише закріплюють знання про природу, але й розвивають логічне мислення та вміння робити висновки. Аналіз педагогічних досліджень свідчить, що 94% дошкільників краще засвоюють інформацію у формі гри, ніж під час традиційного навчання [23]. Гра «Природні скарби» є ще одним ефективним засобом для розвитку пізнавальної активності. Діти шукають у природному середовищі певні об'єкти, такі як листя, квіти, шишки чи камінці, а потім обговорюють їхні особливості. Така діяльність сприяє розвитку уваги, дрібної моторики та навичок спостереження. Як відзначає В. Сухомлинський, гра

має бути органічною частиною пізнання світу, адже саме через неї дитина відкриває для себе закони природи та життя [33].

Спостереження за природними явищами дозволяє дітям безпосередньо взаємодіяти з довкіллям, що сприяє їхньому активному пізнанню світу. Спостереження за зміною сезонів, поведінкою тварин та ростом рослин дає можливість дітям робити власні висновки і розуміти причиново-наслідкові зв'язки. За даними досліджень О. Кузьміної, спостереження за природою сприяє розвитку пізнавальної активності, дозволяючи дітям засвоювати нову інформацію через власний досвід [21]. Спостереження за природою є одним із найприродніших та найефективніших методів ознайомлення дітей з довкіллям. Воно сприяє розвитку допитливості, спостережливості та уміння бачити взаємозв'язки між об'єктами природи. Як підкреслює О. Кононко, спостереження допомагає дітям усвідомити процеси та явища природи у їхній цілісності, розвиваючи при цьому системне мислення [16]. Наприклад, спостереження за сезонними змінами у природі допомагає дітям усвідомити циклічність явищ. Під час регулярних прогулянок вихователі звертає увагу на зміни кольору листя восени, танення снігу навесні, розпускання квітів тощо. Такий підхід розвиває у дітей не лише пізнавальну активність, але й емоційно-ціннісне ставлення до природи. Дослідження показують, що діти, які регулярно спостерігають за природними явищами, краще розуміють екологічні проблеми та проявляють більше бажання їх вирішувати [16]. Ще одним прикладом є спостереження за комахами. У процесі такого спостереження діти вивчають особливості будови та поведінки комах, що розвиває їхню увагу та здатність до аналізу. Це підтверджує думку Л. Виготського про те, що навчання повинно базуватися на безпосередньому досвіді дитини, який вона отримує через практичну діяльність і спостереження [8].

Казки та художні твори природничої тематики є потужним засобом формування пізнавальної активності дошкільників. Через образи, метафори та

сюжетні лінії діти краще засвоюють знання про природу та розвивають творчу уяву. В. Сухомлинський підкреслював, що казка допомагає дітям сприймати світ у його цілісності та гармонії, пробуджуючи інтерес до дослідження навколишнього середовища [33]. Наприклад, казка «Чому листочки восени жовтіють?» пояснює сезонні зміни у природі в доступній для дитини формі. Через такі твори діти дізнаються про природні явища та формують емоційне ставлення до довкілля. Читання та обговорення казок розвиває мовлення, пам'ять, увагу та вміння висловлювати свої думки. Дослідження показують, що використання художньої літератури у процесі навчання підвищує рівень засвоєння інформації на 20-25% порівняно з іншими методами [33].

Експериментальна діяльність дозволяє дітям самостійно досліджувати світ і робити відкриття. Вона включає прості досліди, які можна проводити в дитячому садку або вдома. Наприклад, діти можуть вирощувати рослини, спостерігати за тим, як вода випаровується, або проводити досліди з магнітами. Це сприяє розвитку їхнього інтересу до наукової діяльності, розвиває критичне мислення і вміння робити висновки. За словами Н. Бібік експериментальна діяльність є потужним інструментом для розвитку пізнавальної активності у дітей дошкільного віку [3].

Варто зазначити, що екскурсії в природу – це одна з найбільш захопливих та ефективних форм організації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку. Цей метод передбачає вихід дітей за межі дитячого садка до природного середовища, де вони можуть взаємодіяти з об'єктами живої та неживої природи. Екскурсії сприяють розвитку сенсорного сприйняття, адже діти використовують усі органи чуття для дослідження навколишнього світу: вони бачать кольори та форми рослин, чують звуки природи, торкаються листя, кори дерев, відчують запахи квітів. Такий підхід дозволяє дітям отримувати яскраві враження та емоційно забарвлені знання. Наприклад, під час екскурсії до парку вихователь може запропонувати дітям знайти різні види дерев, порівняти їхню кору та листя.

Діти не лише спостерігають, але й активно ставлять запитання, що розвиває їхню допитливість та вміння формулювати думки. Додатково можна провести гру-завдання: «Знайди дерево за описом», що стимулює дітей до уважного спостереження та застосування набутих знань на практиці. Важливо під час екскурсій створювати ситуації успіху для кожної дитини. Вихователь може заохочувати дітей до спільного обговорення спостережень, наприклад, задавати питання: «Чому листя змінює колір восени?» або «Де ховаються комахи взимку?». Це сприяє формуванню не лише пізнавальної активності, але й комунікативних навичок, вміння вислуховувати інших та співпрацювати. Як зазначає Л. Петрова, екскурсії допомагають дітям відчувати єдність з природою, що формує їхню екологічну свідомість та відповідальність за навколишній світ [28]. Систематичні екскурсії розвивають у дітей навички спостереження, аналізу та синтезу інформації, що є важливими для подальшого навчання у школі. Також вони зміцнюють фізичне здоров'я дітей завдяки активному перебуванню на свіжому повітрі.

Практичні досліди є важливим методом, що дозволяє дітям на власному досвіді переконатися у закономірностях природного світу. Цей метод формує вміння спостерігати, робити припущення та перевіряти їх, що є основою наукового мислення. Проведення дослідів у дитячому садку передбачає використання простих матеріалів та інструментів, що є безпечними та доступними для дітей. Наприклад, дослід «Що тоне, а що плаває?» дозволяє дітям зрозуміти властивості різних матеріалів. Під час дослідів діти опускають різні предмети у воду та спостерігають, які з них тонуть, а які залишаються на поверхні. Це не лише розвиває їхню увагу, але й вчить робити висновки на основі власних спостережень. Ще одним цікавим дослідом є «Як проростає насіння?». Діти висівають насіння у горщики з ґрунтом та спостерігають за його розвитком. Це допомагає їм зрозуміти, що рослинам потрібні певні умови для росту: вода, тепло та світло. Під час спостережень діти ведуть «Щоденник спостережень», де

малюють або записують зміни, що відбуваються з рослинами. За словами Н. Кондратенко, практичні досліді розвивають у дітей вміння аналізувати інформацію та робити висновки, що є важливим для розвитку логічного мислення [17]. Досліді також сприяють розвитку терплячості та посидючості, адже деякі експерименти потребують тривалого часу для отримання результатів.

Інтегративні підходи передбачають поєднання різних методик для досягнення кращих результатів. Наприклад, інтеграція дидактичних ігор з експериментальною діяльністю дозволяє створити комплексну програму навчання, яка враховує різноманітні потреби і інтереси дітей. Використання інтегративних підходів сприяє розвитку різних аспектів пізнавальної діяльності, таких як пам'ять, увага, мислення і творчість. Дослідження І. Трубіченко підтверджує ефективність інтегративних підходів у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку [34]. Проєктна діяльність є комплексною методикою, що об'єднує різні види діяльності дітей: спостереження, дослідження, творчість та комунікацію. Під час роботи над проєктами діти навчаються планувати свою діяльність, ставити цілі та досягати результатів. Наприклад, у проєкті «Пори року» діти вивчають особливості кожної пори року, спостерігають за змінами у природі та створюють колажі або малюнки на задану тему. У процесі проєкту вони можуть проводити досліді, читати казки та брати участь у тематичних екскурсіях. О. Кочубей підкреслює, що проєктна діяльність сприяє формуванню навичок самостійного мислення та вміння працювати у команді [23].

Сучасні технології, такі як інтерактивні дошки, планшети та навчальні програми, також можуть бути ефективними інструментами для розвитку пізнавальної активності. Наприклад, використання інтерактивних програм для вивчення природи дозволяє дітям отримувати візуальну і аудіальну інформацію, яка доповнює їхні спостереження та експерименти. Дослідження С. Колеснікова показує, що використання сучасних технологій значно підвищує мотивацію дітей до навчання і сприяє більш глибокому засвоєнню знань [19].

Порівняння різних методик показує, що кожна з них має свої переваги і недоліки. Дидактичні ігри сприяють розвитку соціальних навичок і співпраці, але можуть не забезпечувати достатньої глибини пізнання. Спостереження за природою дають дітям можливість безпосередньо взаємодіяти з довкіллям, але можуть бути обмежені сезонними умовами. Експериментальна діяльність стимулює інтерес до науки і розвиває критичне мислення, але потребує спеціального обладнання і знань. Інтегративні підходи дозволяють поєднати переваги різних методик, але вимагають комплексного планування і підготовки. Використання сучасних технологій додає інноваційного компоненту до навчального процесу, але потребує доступу до технічних засобів. Для оцінки ефективності використання дидактичних ігор та спостереження за природою було проведено експериментальне дослідження в одній із київських дошкільних установ. В експерименті взяли участь дві групи дітей по 20 осіб. Перша група використовувала дидактичні ігри як основний метод ознайомлення з природою, друга група практикувала регулярні спостереження під час прогулянок. Результати дослідження показали, що в обох групах спостерігалось підвищення рівня пізнавальної активності. Проте, у першій групі діти демонстрували вищі показники у завданнях на класифікацію та аналіз природних об'єктів (на 15%), тоді як у другій групі спостерігалось більше зацікавлення процесами та явищами природи (на 20%) [36]. Це свідчить про те, що поєднання обох методик забезпечує найкращий результат у формуванні пізнавальної активності дошкільників.

Таким чином, використання різних методик для формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку у процесі ознайомлення з природою є надзвичайно ефективним. Кожна з розглянутих методик має свої особливості і може бути успішно використана у відповідних умовах. Важливо поєднувати різні підходи для забезпечення всебічного розвитку дітей, стимулюючи їх інтерес до природи і наукових знань. Використання дидактичних ігор та спостереження за природою є ефективними методами формування пізнавальної активності у дітей

дошкільного віку. Дидактичні ігри сприяють розвитку аналітичного мислення, класифікації та логічних операцій, тоді як спостереження за природою допомагає дітям усвідомлювати взаємозв'язки у природному середовищі та формувати емоційно-ціннісне ставлення до довкілля.

ВИСНОВКИ

Пізнавальна активність є основою всебічного розвитку дитини і формується завдяки різноманітним методам, прийомам та засобам, що гармонійно поєднують теоретичні знання та практичний досвід. В процесі дослідження розглянуто різні методики, серед яких особливу увагу приділено дидактичним іграм, спостереженням, дослідницькій діяльності, методам творчого самовираження та інтегрованим технологіям.

У формуванні пізнавальної активності дошкільників важливу роль відіграють дидактичні ігри природничої тематики. Як показав аналіз наукової літератури та практичний досвід, ігри такого типу є ефективним засобом для засвоєння знань про природу, розвитку логічного мислення, мовлення та сенсорних навичок. В процесі гри діти активно сприймають інформацію, вчаться класифікувати, аналізувати та встановлювати взаємозв'язки між об'єктами живої та неживої природи. Наприклад, ігри «Знайди пару», «Хто де живе?», «Що потрібно рослині?» дозволяють дітям в ігровій формі знайомитися з особливостями тварин, рослин та природних явищ, що значно підвищує рівень їхньої пізнавальної активності.

Встановлено, що метод спостереження за об'єктами природи сприяє розвитку уваги, сприйняття, пам'яті, мислення та мовлення дошкільників. Спостереження допомагають дітям глибше зрозуміти навколишній світ і робити власні висновки на основі побаченого. Під час спостережень у дітей розвиваються всі аналізатори: зоровий, слуховий, дотиковий та нюховий. Діти вчаться помічати деталі, аналізувати зміни в природі та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Спостереження на свіжому повітрі також позитивно впливають на фізичний розвиток дошкільників, забезпечуючи рухову активність та зміцнюючи їхнє здоров'я.

У процесі дослідження визначено, що дослідницька діяльність є важливим засобом активізації пізнавальної діяльності дітей. Простий експеримент чи дослід

може викликати інтерес до пошуку нових знань, формуючи вміння ставити питання і знаходити відповіді. Наприклад, досліди з водою, ґрунтом чи рослинами дозволяють дітям на практиці переконатися в тому, як працюють природні закони, що формує у них науковий підхід до вивчення світу. Цей метод сприяє розвитку навичок спостереження, аналізу, узагальнення та висування гіпотез, що є основами пізнавальної діяльності.

Аналізом розкрито значення інтегрованих методик навчання. Поєднання різних форм діяльності – гри, спостереження, творчості та експериментування – дозволяє дітям засвоювати знання комплексно та глибше. Наприклад, під час екологічного квесту діти не тільки виконують завдання на пошук природних об'єктів, але й вчаться працювати в команді, аналізувати інформацію, висловлювати свої думки та приймати рішення. Це сприяє всебічному розвитку та формуванню важливих соціальних та когнітивних навичок. Методи творчого самовираження, такі як малювання, ліплення, аплікація на природничу тематику, також сприяють розвитку пізнавальної активності дошкільників. У процесі творчої діяльності діти закріплюють знання про природу, висловлюють свої емоції та уявлення про навколишній світ. Такі види діяльності допомагають формувати у дітей естетичне сприйняття та любов до природи.

Важливою умовою ефективного формування пізнавальної активності є емоційне залучення дітей. Емоційна насичена діяльність сприяє кращому засвоєнню знань та збереженню позитивного ставлення до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 2021. (Спецвипуск). 37 с.
2. Бібік Н. М. Розвиток пізнавальної активності у дошкільників за допомогою дидактичних ігор. Київ : Освіта, 2016. 56 с.
3. Бібік Н. М. Експериментальна діяльність у дошкільних навчальних закладах. Львів : Світ, 2016. 48 с.
4. Брежнєва О. І. Формування пізнавальної активності. *Дошкільне виховання*. 2015. № 2. С. 12–14.
5. Васильєва Г. І. Методика організації екскурсій і спостережень у природі. Львів : Світ, 2017. 230 с.
6. Васильєва Г. І. Навчально-виховна діяльність у дошкільних закладах. Львів : Світ, 2017. 230 с.
7. Ветрова Н. І. Методика екологічного виховання дошкільників. Одеса : Ліра, 2019. 210 с.
8. Виготський Л. С. Психологія розвитку дитини. Київ : Педагогіка, 1984. 320 с.
9. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2023. 426 с.
10. Вороніна Т. В. Що? Де? Коли? У співпраці з родиною формуємо в дітей пізнавальні інтереси. *Дитячий садок*. 2010. № 2 (50). С. 8.
11. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко [та ін.]; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т імені Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. 304 с.

12. Дубровіна І. В. Пізнавальна активність як стан готовності учнів до пізнавальної діяльності [Електронний ресурс]. URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/169> (дата звернення: 12.12.2024).

13. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

14. ЗДО № 31. Спостереження як основний метод ознайомлення дітей з природою [Електронний ресурс]. URL: <http://zdo31.uz.ua/index.php/2015-02-18-13-43-53/28-sposterezhennya> (дата звернення: 22.12.2024).

15. Іванова Т. В. Розвиток пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрових освітніх технологій. *Молодий вчений*. 2020. № 5. С. 34–38.

16. Кононко О. Спостереження у дошкільному віці: розвиток системного мислення та екологічної свідомості. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2023. С. 14.

17. Кондратенко Н. М. Дослідницька діяльність у дитячому садку. Київ : Вища школа, 2016. 128 с.

18. Кондратюк О. Формування екологічної свідомості у дошкільників за допомогою дидактичних ігор. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2023. С. 36.

19. Кочубей О. В. Проектна діяльність у дошкільних закладах. Харків : Ранок, 2015. 190 с.

20. Куликов Л. В. Психологія емоційного розвитку дитини. Київ : Либідь, 2010. 232 с.

21. Кузьміна О. В. Спостереження за природою як метод формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Харків : Харківський національний університет, 2019. 78 с.

22. Лісіна М. І. Психологія розвитку дітей дошкільного віку. Київ : Вища школа, 2000. 84 с.
23. Матвєєва Г. К. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Харків : Освіта, 2016. 250 с.
24. Матвєєва Г. К., Саморукова П. Г., Васильєва Г. І., Вєтрова Н. І. Екологічне виховання дошкільників: теорія і практика. Харків : Основа, 2012. 22 с.
25. Ладивір С. О. Екологічні ігри на природі : метод. розробка. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 28 с.
26. Паращенко Л. І. Методика ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Харків : Основа, 2019. 245 с.
27. Парк-музей «Пирогів». Що таке пізнавальна діяльність дошкільнят [Електронний ресурс]. URL: <https://pyrogiv.kiev.ua/shho-take-piznavalna-diyalnist-doshkilnyat/> (дата звернення: 12.12.2024).
28. Петрова Л. Г. Методика ознайомлення дошкільників з природою. Київ : Видавництво освіти, 2015. 184 с.
29. Піроженко Т. І. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі. Київ : Видавництво освіти, 2014. 160 с.
30. Саморукова П. Г. Педагогічні основи організації спостережень у дошкільних закладах. Київ : Освіта, 2014. 180 с.
31. Сахно П. І., Теслик Н. М. Вікова психологія : конспект лекцій. Суми : Сумський державний університет, 2024. 190 с.
32. Смирнова Л. І. Дидактичні ігри як інструмент розвитку когнітивних навичок у дітей дошкільного віку. Київ : Наукова думка, 2018. 46 с.
33. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям : вибрані твори : у 5-ти т. Т. 3. Київ : Радянська школа, 1977.
34. Трубіченко І. В. Інтегративні підходи у формуванні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Одеса : Одеський педагогічний університет, 2020.

35. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Київ : Просвіта, 1984.
36. Шевчук І. І. Використання ігрових технологій для розвитку пізнавальної активності у дошкільників. Київ : Академія, 2019.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГУЛЯНКИ ДЛЯ ДІТЕЙ на тему: «Спостереження за березою і тополею навесні»

Мета: продовжувати формувати уявлення про дерева (береза, тополя), вчити спостерігати і виділяти окремі ознаки рослин, порівнювати дерева за зовнішніми ознаками, виховувати любов до природи рідного краю.

Підготовка вихователя: підібрати вірші, загадки, дидактичні та рухливі ігри, вивчити вірші та загадки напам'ять.

Підготовка дітей: діти мають досвід із спостережень за деревами восени та взимку.

Словникова робота: береза, тополя, кора, березовий сік, тополиний пух.

Хід заняття:

Загадка.

Що на зиму роздягається,
А на літо одягається? (дерево).

Спостереження за березою.

Запитання:

- Береза яка, висока чи низька?
- Яка в неї кора?
- Які гілочки у берези?
- А які листочки?
- Що було на гілках раніше?

Розповідь вихователя.

Береза висока, має білу кору: довгі, тоненькі гілки. Весною на них з'являються сережки, а потім кругленькі зелені листочки. А ще береза приносить користь - у неї дуже корисний березовий сік.

Вірш П. Ребра «Берізки».

Не дивуйтеся нітрішки,
Що в берізок молодих
Ціле літо чисті ніжки –
Білі-білі наче сніг.
Це тому, що в хороводі,
Коли ми спимо усі,
По траві берізки ходять,
Миють ноги у росі.

Спостереження за тополею.

Запитання:

- Тополя яка, висока чи низька?
- Яка в неї кора?
- Які гілочки у тополі?
- А які листочки?
- Які гілочки у берези, а які у тополі?
- Чи схожі у них листочки?
- Чи пахнуть вони?

Розповідь вихователя

Тополя висока, має гладеньку кору, довгі гілочки, які тягнуться до сонця, листочки схожі на трикутники. А ще влітку на тополі з'являється пух, який вітер розносить повсюди.

Загадка

Довга - довга і худенька,
Знизу ширша, вверху гостренька.
Тягне в гору руки – віти,
Що це? Відгадайте діти (тополя).

Хороводна гра «Я маленька берізка»

Діти стають в коло. Співають і виконують рухи:
Я маленька берізка (тополя) (показують рукою на себе)
Виросту велика (піднімають руки до гори)
Не ламай мене (погрожують пальчиком)
Тінь тобі я кину
Від дощу сховаю (ходять по колу)
Бережи мене (гладять себе по голівці).

Дидактична гра «До дерева - біжи!»

Роздати дітям листочки з дерев тополі та берези. За сигналом вихователя: «Один, два, три до дерева біжи!», підбігають до потрібного дерева.

Підсумок заняття